

INSTITUTIONAL SUPPORT OF THE FAMILY IN EARLY SOCIALIZATION. SELECTED PRESCHOOL CEREMONIES IN THE PERSPECTIVE OF SOCIAL RITUALS

Instytucjonalne wsparcie rodziny we wczesnej socjalizacji. Wybrane uroczystości przedszkolne w perspektywie rytuałów społecznych

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9864-3092> E-mail: annacurzytek@wp.pl

DOI: <https://doi.org/10.62266/PK.1898-3685.2023.32.24>

Wstęp

Katechizm Kościoła Katolickiego określa rodzinę jako podstawową komórkę życia społecznego, naturalną społeczność, wspólnotę, w której życie rodzinne jest wprowadzeniem do życia społecznego i „w której od dzieciństwa można nauczyć się wartości moralnych, zacząć czcić Boga i dobrze używać wolności”¹.

Rodzina jest instytucją spotykaną we wszystkich współczesnych społeczeństwach i jest wysoko cenioną wartością, bez której trudno wyobrazić sobie dzieje ludzkości. Rodzina to najważniejsza instytucja społeczna i jednocześnie najbardziej doniosła grupa pierwotna, która reguluje zarówno ilościowy aspekt społeczeństwa, jak i w największym stopniu wpływa na socjalizację jednostek². Socjalizację rozumianą jako „proces, dzięki któremu jednostka wdraża się do sposobu życia swojej grupy i szerszego społeczeństwa przez uczenie się reguł i idei zawartych w kulturze”³. Treści służące socjalizacji stanowią bogaty arsenał wiedzy, wzorów, reguł, norm, wartości i symboli⁴ oraz zwyczaje, obyczaje rozpowszechnione w ludzkiej społeczności⁵. We współczesnym świecie dziedzictwo kulturowe jest zbyt duże i zbyt ważne, by socjalizację powierzyć tylko rodzinie, stąd inne zorganizowane instytucje, stają się drugą, obok rodziny, agendą socjalizacji⁶. Mają one obowiązek pomagać rodzinie i wspierać ją, zgodnie z zasadą pomocniczości, ale nie powinny przywłaszczać sobie jej uprawnień czy też ingerować w jej życie⁷.

1. Socjalizacja pierwotna i jej znaczenie na etapie wczesnego dzieciństwa

Socjalizacja rozpoczyna się już od momentu narodzin, trwa przez całe życie i nigdy nie jest całkowita, i nigdy nie jest zakończona. Pierwszą socjalizacją, którą dziecko przechodzi i dzięki której staje się członkiem społeczeństwa jest socjalizacja pierwotna. W toku jej trwania, dziecko uczy się elementarnych wzorów zachowań, podstawowych ról społecznych, języka, posługiwania nim i gestem, tego, że jest dziewczynką, chłopcem. Uczy się również tego, że rodzice są ważniejsi od innych otaczających ich osób, że są znaczącymi innymi, że należy ich słuchać. W procesie pierwotnej socjalizacji kształtuje się podstawowa osobowość, charakterystyczna dla danej kultury. Na jej kanwie, w późniejszym okresie, rozwijają się poszczególne

¹ Katechizm Kościoła Katolickiego, nr 2207, [w:] <http://www.katechizm.opoka.org.pl/rkkkIII-2-2.htm> (dostęp: 26.09.2022).

² S. H. Zaręba, M. Choczyński, *Od klasycznej do współczesnej myśli socjologicznej*, Wyd. Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2014, s. 41.

³ P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Wyd. Znak, Kraków 2003, s. 391.

⁴ Tamże, s. 393.

⁵ A. Kłosowska, *Kultura*, [w:] P. Sztompka, M. Kucia, *Socjologia lektury* (red.), Wyd. Znak, Kraków 2005, s. 293.

⁶ P. Mikiewicz, *Socjologia edukacji. Teorie, koncepcje, pojęcia*, Wyd. Naukowe PWN SA, Warszawa 2016, s. 39.

⁷ Katechizm Kościoła Katolickiego, nr 2209, [w:] <http://www.katechizm.opoka.org.pl/rkkkIII-2-2.htm> (dostęp: 26.09.2022).

zróznicowane osobowości członków zbiorowości. Socjalizacja pierwotna przebiega w atmosferze nasyconej uczuciami. Dziecko łączy bardzo silną więź emocjonalną z najbliższymi członkami rodziny, która sprawia, że dziecko łatwo utożsamia się z nimi oraz bez trudu (automatycznie) przejmując i internalizując ich postawy, wzory, wartości oraz sposób widzenia świata jako jedynie istniejący i jedynie możliwy, jako świat „w ogóle”⁸. „To właśnie dlatego świat zinternalizowany w socjalizacji pierwotnej jest o wiele lepiej zakorzeniony w świadomości niż światy internalizowane w socjalizacji wtórnej”⁹.

„Socjalizacja dokonuje się przez oddziaływanie środowiska społecznego (np. rodziny, kolegów), osób (np. nauczyciela) lub instytucji (np. szkoły)”¹⁰. Socjalizacja początkowa dokonuje się głównie w rodzinie, a następnie w innych grupach pierwotnych – rówieśniczych i sąsiedzkich¹¹. Jedną z nich jest przedszkole, które jako ogniwo początkowe sformalizowanego łańcucha edukacyjnego, w sposób celowy przekazuje wartości i kształtuje dziecięcą tożsamość¹². W określeniu Danuty Waloszek, przedszkole jest „pierwszą po rodzinie instytucją zorganizowaną na podłożu mechanizmów społecznych, a nie więzów krwi”¹³ i „stanowi o wszystkim, co najważniejsze dla życia indywidualnego i społecznego”¹⁴.

Przedszkolną socjalizację dokładnie określa cel wychowania przedszkolnego, któremu przyświeca wspieranie całościowego rozwoju dziecka. „Wsparcie to realizowane jest przez proces opieki, wychowania i nauczania – uczenia się, co umożliwia dzieciom odkrywanie własnych możliwości, sensu działania oraz gromadzenie doświadczeń na drodze prowadzącej do prawdy, dobra i piękna. W efekcie takiego wsparcia dziecko osiąga dojrzałość do podjęcia nauki na pierwszym etapie edukacji”¹⁵.

W swoich zadaniach, przedszkole współdziała z rodzicami, tworzy warunki do poznania przez dziecko wartości i norm społecznych, których źródłem jest rodzina, grupa w przedszkolu, inne dorosłe osoby, w tym osoby starsze oraz rozwija zachowania wynikające z wartości możliwych do zrozumienia na tym etapie¹⁶.

Niewątpliwie, ciekawą formą urzeczywistniającą realizację celu oraz zadań są obchody w przedszkolu święta i uroczystości. Przygotowywane wspólnie z rodzicami kształtują motywację, system symboli kulturowych (język, wartości, przekonania, normy), pojęcie własnego „ja”, odrębny styl wykonywania ról oraz wiele skłonności emocjonalnych ważnych w procesie socjalizacji i wychowania¹⁷. W społeczności przedszkolnej święta i uroczystości rozumiane są jako zawieszenie normalnego, ustalonego porządku codzienności i wkroczenie w czas odświętny, nasycony symbolami oraz emocjami. Oparte na wcześniej opracowanym scenariuszu, z góry nakreślonymi wszystkimi czynnościami, należą do ulubionych form aktywno-

⁸ B. Szacka, *Wprowadzenie do socjologii*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2003, s. 152-153.

⁹ P. L. Berger, T. Luckmann, *Spoleczne tworzenie rzeczywistości. Traktat z socjologii wiedzy* (tłum. J. Niżnik), Wyd. Naukowe PWN SA, Warszawa 2018, s. 197.

¹⁰ R. A. Podgórski, *Socjologia wczoraj, dziś, jutro*, Wyd. Fosze, Rzeszów 2006, s. 267.

¹¹ P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Wyd. Znak, 2003, s. 400.

¹² Paradoksalnie, przedszkole stanowi jedną z tych instytucji, które z racji swojej specyfiki ingeruje we wczesną fazę dziecięcej socjalizacji, wspomagając, a zarazem korygując oddziaływania grupy rodzinnej oraz społeczności lokalnej.

¹³ D. Waloszek, *Pedagogika przedszkolna. Metamorfoza statusu i przedmiotu badań*, Wyd. Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2006, s. 77.

¹⁴ D. Waloszek, *Spór o wartości edukacji przedszkolnej*, [w:] Bliżej przedszkola. Wychowanie i edukacja, Nr 5 (56) maj 2006, s. 2.

¹⁵ Podstawa programowa wychowania przedszkolnego dla przedszkoli, oddziałów przedszkolnych w szkołach podstawowych oraz innych form wychowania przedszkolnego, Załącznik do rozporządzenia MEN z dnia 14 lutego 2017 r., poz. 356, [w:] <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20170000356/O/D20170356.pdf> (dostęp: 29.09.2022).

¹⁶ Tamże, [w:] Zadania przedszkola.

¹⁷ J. H. Turner, *Socjologia, Koncepcje i ich zastosowanie*, Wyd. Zysk i S-ka, Poznań 1994, s. 80.

ści dziecięcej, stanowiąc równocześnie kreatywny spektakl popisów zdobytej wiedzy i umiejętności. Erving Goffman określa je jako ceremoniały, rytuały społeczne, w których odbywa się „coś niepodobnego do zwyczajnego działania”¹⁸. Dla Marii Sroczyńskiej, „rytuały pozostają potężnym narzędziem autorytetu i niezbędnym elementem procesu socjalizacji, służącym podtrzymywaniu życia razem”¹⁹.

Organizowane od lat w przedszkolach święta i uroczystości stanowią obiekt moich zainteresowań. Natomiast wieloletnie doświadczenie jako nauczyciela wychowania przedszkolnego pozwala na inne spojrzenie na nie – takie, w którym można zobaczyć „kluczowe elementy życia społecznego”²⁰ – przedszkolne rytuały.

Zatem przedszkolny rytuał określić można jako grupowe, cykliczne wydarzenie o doniosłym (magicznym) oraz symbolicznym znaczeniu, którego przebieg ma ustaloną formę i treść dla wyrażenia wspólnych wartości kulturowych, identyfikowanych z językiem, tradycją, wierzeniami i zwyczajami typowymi dla danego społeczeństwa lub grupy ludzi. Odbywa się w ustalonym miejscu i czasie, charakteryzuje się silnym zabarwieniem emocjonalnym oraz złożoną strukturą, do której należą symbole werbalne, gesty, dźwięki, przedmioty materialne, charakterystyczne stroje.

2. Metodologia i zakres badania rytuałów w przedszkolu

Dla pełniejszego zobrazowania przedszkolnych świąt i uroczystości jako przedszkolnych rytuałów, przeprowadzono rozmowy z dziećmi, rodzicami, nauczycielami i dyrektorkami, w pięciu wybranych rzeszowskich przedszkolach, tj. Publicznym Przedszkolu nr 38, Publicznym Przedszkolu nr 13, Publicznym Przedszkolu Świętej Rodziny przy Parafii św. Judy Tadeusza, Niepublicznym Przedszkolu Mała Politechnika – „Akademickie Przedszkole Maluszkowo”, Niepublicznym Przedszkolu im. św. Jana Pawła II „Akademia Małych Odkrywców”. Rozmowy obejmowały następujące wydarzenia: Pasowanie na przedszkolaka, Święto Niepodległości i Święto Flagi (święta państwowe), Święta Bożego Narodzenia i Święta Wielkanocne (święta religijne), Bal Karnawałowy, Pożegnanie dzieci idących do szkoły.

Zaznaczyć należy, że wiek respondentów i związane z nimi kompetencje komunikacyjne wymusiły oryginalność w podejściu badawczym. Dzieci w tym wieku na ogół jeszcze nie czytają i nie piszą, więc wszelkie formy pośredniego kontaktu, np. przy użyciu kwestionariusza ankiety, po prostu są niemożliwe. Z kolei opracowanie graficznych reprezentacji tak złożonej problematyki może prowadzić do pewnych nadużyć w uzyskiwaniu danych. Założono więc, że badanie winno mieć jak najbardziej naturalny charakter, dający swobodę ekspresji dzieciom, przypominający znane im na co dzień formy kontaktu – rozmowę. To podczas takiej rozmowy, zapoczątkowanej jedynie pytaniem naprowadzającym na problem badawczy, dziecko powinno mieć możliwość swobodnego wyrażenia „strumienia” skojarzeń i znaczeń. Nie można jednak zapomnieć, że na tym etapie rozwoju, dla dziecka kluczową rolę odgrywają dwie kategorie znaczących innych – są nimi rodzice oraz nauczyciele przedszkolni. Postrzeganie danego rytuału jest więc w znaczący sposób kształtowane przez tych dorosłych. Aby było możliwie pełne zrozumienie prezentowanej przez dziecko perspektywy – należy umiejscowić ją w kontekście postrzegania rytuału również przez dorosłych. W związku z tym, w każdej placówce grupy badawcze tworzyły dzieci sześciolatnie, ich rodzice, dwie lub trzy nauczycielki oraz dyrektor. Wywiady z dziećmi przeprowadzono w grupach pięcioosobowych. Były to dzieci, których rodzice wyrazili pisemną zgodę na udział w badaniu. Do badania włączono jedno z rodziców

¹⁸ E. Goffman, *Klucze i stosowanie kluczy* [w:] *Współczesne teorie socjologiczne*, wybór i opracowanie, A. Jasinska-Kania, L. M. Nijakowski, J. Szacki, M. Ziółkowski, Wyd. Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2006, s. 352.

¹⁹ M. A. Sroczyńska, *Rytuały w młodzieżowym świecie. Studium socjologiczne*, Wyd. FALL, Kraków 2013, s. 20.

²⁰ Eric. W. Rothenbuhler, *Komunikacja rytualna. Od rozmowy codziennej do ceremonii medialnej*, (tłum. J. Barański) Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2003, s. 19.

dziecka. W sumie przeprowadzono 47 wywiadów. Każdy wywiad przebiegał według opracowanego scenariusza dla dzieci, rodziców, nauczycieli i dyrektora. Wszystkie wywiady zarejestrowano w formie cyfrowej.

Uzyskany materiał został poddawany analizie zarówno ilościowej, jak i jakościowej. W pierwszym przypadku to analiza słów kluczy (porównanie wśród dzieci na poziomie poszczególnych rytuałów, ale także porównanie na poziomie rodziców i zestawienie ze słowami kluczami używanymi przez przedstawicieli instytucji). Na poziomie jakościowym, to wejście w głębsze struktury znaczeniowe, budowa modeli argumentacyjnych, wykazywanie ewentualnych powiązań pomiędzy „usytuowaniem” dziecka i rodziców, a nauczycieli przedszkolnych. Procedura analizy zgromadzonego materiału jakościowego składała się z kilku kluczowych etapów. W pierwszej kolejności opracowano matrycę uwzględniającą obszary problemowe scenariusza wywiadu:

- spontaniczne skojarzenia z wydarzeniem,
- przygotowania w domu,
- przygotowania w przedszkolu,
- przebieg wydarzenia (co zwróciło szczególną uwagę),
- rozumienie istoty danego rytuału.

Dodatkowo, do każdego z tych obszarów problemowych dołączono rubrykę poświęconą kodowaniu kluczowych elementów wypowiedzi. Drugim wymiarem matrycy stały się z kolei kategorie rozmówców: dzieci, rodzice, nauczyciele. Dzięki takiemu rozwiązaniu możliwe było spisywanie szczególnie interesujących fragmentów wypowiedzi z jednoczesnym przypisaniem ich do konkretnego obszaru problemowego oraz danej kategorii respondentów.

W kolumnach „kody” w ramach każdego z obszarów problemowych notowane były uogólnienia i skojarzenia pojawiające się w trakcie odsłuchiwania wywiadów. Przyjęto założenie, że ilekroć dane skojarzenie lub uogólnienie się pojawia, tylekroć jest ono zapisywane. Dzięki temu możliwe było ilościowe odwzorowanie wagi konkretnych wątków ujawniających się w wypowiedziach poszczególnych kategorii respondentów. Listy kodów, generowane w trakcie odsłuchu poszczególnych wywiadów, były agregowane dla konkretnych kategorii respondentów (w podziale na dzieci, rodziców oraz nauczycielki), a następnie ujednolicane. Ujednolicone i wyczyszczone kody były agregowane w zbiór poświęcony danemu rytuałowi. Jest to więc zestawienie skojarzeń i odwołań, jakie pojawiły się w wypowiedziach wszystkich, którzy uczestniczyli w wywiadach. Dzięki temu zabiegowi możliwe było zestawienie perspektywy dzieci, rodziców i nauczycielek, ale także porównanie form celebracji i znaczenia poszczególnych typów praktyk pomiędzy sobą.

4. Rytuały przedszkolne w perspektywie dzieci

W ramach prowadzonych badań zebrano wypowiedzi 6-letnich przedszkolaków z pięciu placówek, zarówno publicznych, jak i niepublicznych. Za każdym razem do rozmowy zapraszano kilkoro dzieci, dbając o zapewnienie im możliwie pełnego komfortu i poczucia bezpieczeństwa. Dzieci w bardzo różny sposób reagowały na nową dla siebie sytuację wywiadu, niektóre chętnie udzielały odpowiedzi, innym trzeba było pomóc się otworzyć (wykazać szczególne zainteresowanie ich zdaniem). Czasami sytuacja niekoniecznie przebiegała według opracowanego scenariusza, zwłaszcza kiedy dzieci przypominały sobie wierszyki lub piosenki i zaczynały recytować lub śpiewać.

W interpretacji uzyskanych wypowiedzi należy pamiętać o bardzo młodym wieku respondentów i ograniczonym zasobie słownictwa oraz bardzo szczególnym postrzeganiu rzeczywistości. Oczywiście, właśnie ta charakterystyka była głównym powodem zaprojektowania badań z uwzględnieniem wypowiedzi dzieci – kluczowym jest bowiem problem tego, jak najmłodsi uczestnicy wydarzeń i uroczystości przedszkolnych postrzegają poszczególne rytuały.

Bezpośrednie zestawienie ze sobą wypowiedzi różnych dzieci z różnych przedszkoli na temat różnych wydarzeń i uroczystości nie ma oczywiście sensu. Jednak za każdym razem uniikatowe wypowiedzi kodowano wątkami i kontekstami, które były uruchamiane w wypowiedziach – czyli abstrakcyjnymi i uniwersalnymi uogólnieniami i podsumowaniami.

Rysunek 1. Rytuały przedszkolne w perspektywie dzieci

Źródło: opracowanie własne, wygenerowano w <https://worditout.com>

Powyższe zestawienie częstości występowania poszczególnych kontekstów i wątków wskazuje, że zdecydowanie na pierwszym planie znajdują się „stroje” i „symbole”. Czy to symboliczny ołówek (lub kredka – nie zostało to ostatecznie ustalone), którym były pasowane, czy birety, które ubierały podczas Pasowania lub którymi rzucały podczas uroczystości Pożegnania, czy choinka lub króliczek, czy flaga lub godło. Jedynym rytuałem pozbawionym tak silnego wymiaru symbolicznego jest Bal Karnawałowy. Niemniej jednak, w większości przypadków uwaga i wyobraźnia dzieci koncentruje się przede wszystkim wokół symboli, które też precyzyjnie identyfikują i definiują dany rytuał (stanowią jego rdzeń, są nieodzowną częścią rytuału).

Na drugim planie są „przygotowania”, które dla dzieci są niezwykle ważnym elementem każdego z rytuałów. Samo wydarzenie czy uroczystość poprzedzone jest co najmniej dwutygodniowymi przygotowaniem, podczas których nie tylko opracowywany jest program artystyczny (dzieci uczą się wierszy, piosenek i tańców), ale także prezentowana jest im podstawowa wiedza związana z danym rytuałem i jego znaczenie. Wreszcie, w tym czasie mogą też zadawać pytania i dyskutować o wszystkich swoich przemyśleniach związanych z wydarzeniem czy uroczystością.

Na trzecim planie są „emocje” – przede wszystkim pozytywne, związane z wyczekiwaniem i wyjątkowym charakterem danego rytuału. Mowa była głównie o radości, szczęściu, zadowoleniu, oczekiwaniu, zaangażowaniu. Jednak niemal każdy z tych rytuałów (ponownie poza Balem Karnawałowym) uruchamiał także „stres” związany z występem (śpiewem, recytacją, tańcem) przed najbliższymi lub na potrzeby nagrania dla najbliższych (ze względu na pandemiczne ograniczenia w przedszkolu). Pożegnanie kojarzyło się badanym dzieciom ze smutkiem, ale i z radością. Dzieci były świadome zbliżającego się końca edukacji przedszkolnej, ale były też ciekawe tego, co ich czeka w najbliższym czasie. Dla niektórych oznaczało to zerwanie więzi koleżeńskich z racji wyboru różnych szkół podstawowych. Inni natomiast cieszyli się na myśl nawiązania nowych znajomości rówieśniczych.

Na czwartym miejscu plasują się „potrawy” oraz „pamiątki”. Wątek szczególnego rodzaju i form potraw wyraźnie zaznaczał się w wypowiedziach dzieci. Najczęściej wskazywały na to, że mogły niemal bez ograniczeń spożywać słodkie, ale przy okazji Świąt Bożego Narodzenia czy Świąt Wielkanocnych w pełni były świadome symbolicznego znaczenia szczególnych potraw. I wskazywały na społeczny charakter wspólnego posiłku i przygotowań jedzenia.

Wyraźnie jednak wydarzenia i uroczystości objęte badaniem są na tyle ważne dla dzieci, że chętnie do nich wracają, więc „pamiątki” są kluczowe z tego punktu widzenia.

Wreszcie, piątym planem jest „śpiew” – nie tyle właśnie wiersze i ich recytacja, czy tańce, ale wspólny śpiew mają dla dzieci istotne znaczenie. Zdaje się, że właśnie zbiorowy kontekst śpiewania jest wymiernym podkreśleniem wyjątkowości danego rytuału. Warto przy tej okazji zwrócić uwagę, że podczas Pasowania na Przedszkolaka czy Pożegnania Dzieci 6-letnich dzieci śpiewały piosenki przedszkolne. Przy okazji Świąt Bożego Narodzenia to kolędy, a podczas Świąt Wielkanocnych także stosowne pieśni religijne. Święto Niepodległości i Święto Flagi to oczywiście hymn, ale także inne piosenki o patriotycznym charakterze, piosenki żołnierskie z okresu Legionów i odzyskiwania niepodległości. Nawet Bal Karnawałowy bardziej kojarzył się ze wspólnym śpiewaniem discopolowych i popowych przebojów, niż z tańcami (choćaż to przecieź bał).

Najmłodszy uczestnicy rytuałów koncentrowali się więc na zbiorowych agregatorach więzi (symbole, potrawy, śpiew) z jednej strony i indywidualnym odbiorze towarzyszącym rytuałowi przeżyć (emocje, pamiątki). Innymi słowy, podstawowa rola rytuału w każdym z analizowanych przypadków była realizowana – rytuał ma bowiem standaryzować i organizować indywidualne przeżycia uczestniczących w nim jednostek wokół zbiorowo akceptowanych i ważnych wartości, wokół których konstruowana jest wspólnota. Ta wspólnota ma dla dzieci wyraźnie charakter rodzinno-przedszkolny.

5. Rytuały przedszkolne w perspektywie rodziców

Do ustrukturyzowanych wywiadów indywidualnych zostali zaproszeni także rodzice dzieci przedszkolnych – należy podkreślić, że byli to rodzice tych dzieci, które wypowiadały się na temat poszczególnych rytuałów. Zabieg ten miał na celu zestawienie ze sobą deklarowanych doświadczeń dzieci i ich dorosłych opiekunów. W tym przypadku także każda z rozmów przebiegała w unikalny sposób, choć z całą pewnością wszyscy respondenci wykazali się ogromną wyrozumiałością i cierpliwością, poświęcając sporo własnego czasu, aby odpowiedzieć na przygotowane pytania.

W interpretacji uzyskanych odpowiedzi należy pamiętać o różnym kapitale kulturowym badanych rodziców. Część z tych osób aktywnie na co dzień uczestniczy w życiu przedszkola, część posiada wyższe wykształcenie. Ponownie, to zróżnicowanie i fakt, że byli to rodzice dzieci opowiadających o rytuałach, były kluczowymi założeniami projektu badawczego.

Także i w tym przypadku – z racji zróżnicowanych kompetencji językowych, ale także w związku z tym, że rodzice z różnych przedszkoli opowiadali o różnych uroczystościach i wydarzeniach, bezpośrednie zestawienie i porównanie wypowiedzi (nawet w ramach jednego przedszkola) jest po prostu niemożliwe. Wypowiedzi były jednak kodowane dokładnie takim samym (jak w przypadku dzieci) zestawem abstrakcyjnych i uniwersalnych uogólnień i podsumowań.

Rysunek 2. Rytuały przedszkolne w perspektywie rodziców

Źródło: opracowanie własne, wygenerowano w <https://worditout.com>

W postrzeganiu rytuałów przedszkolnych przez rodziców z całą pewnością dominują „emocje”. Najczęściej wspominano wzruszenie i radość – związane z obserwowaniem rozwoju dzieci, ich postępami w nauce, ale także wynikające z szerszego kontekstu samego rytuału. Rodzice stanowią główną publiczność każdego występu, są reprezentantami zbiorowości, w ramach której i dla której przebiega rytuał. Oczywiście, Pasowanie na Przedszkolaka czy Pożegnanie Dzieci 6-letnich ma wymiar bardziej rodzinno-indywidualny, w tym sensie, że rodzice koncentrowali się zdecydowanie w największym stopniu na własnych dzieciach każdy z osobna. Wskazywano więc, co to wydarzenie niesie dla nich jako konkretnych rodziców. W przypadku Święta Niepodległości, Święta Flagi był to bardziej wymiar rodzinno-narodowy. Innymi słowy badani rodzice przeżywali rytuał, w którym brały udział ich dzieci, ale z uwzględnieniem narodowej wspólnoty wyobrażonej Polaków (wskazując na patriotyzm, historię, wagę więzi narodowych). Podczas Świąt Bożego Narodzenia i Świąt Wielkanocnych z kolei emocje towarzyszące rodzicom można interpretować w kontekście rodzinno-religijnym – ponownie w centrum uwagi była rodzina i własne dziecko, ale z uwzględnieniem religijnej wspólnoty wyobrażonej katolików (wskazując na wymiar duchowy). Jedynie w przypadku Balu Karnawałowego emocje rodziców wynikały (wiązały się) wprost z emocji samych dzieci.

W dalszej kolejności to „stroje” i właściwie nie powinno to dziwić, ponieważ jest to ten aspekt przygotowań w domu, który najczęściej rodzice zabezpieczają. Czy to odświętny, bardziej formalny strój czy kostium na bal. Wokół tych przygotowań budowana jest jednak, na co wskazują wypowiedzi rodziców, więź. Prowadzone są dyskusje, poszukiwania, koszule czy bluzeczki i sukienki są prasowane, przymierzane itp. Dla rodziców to bardzo ważny element ich wsparcia i uczestniczenia w rytuale.

Na trzecim planie znajdują się „symboly” i „wystrój” – rodzice są publicznością każdego z analizowanych rytuałów. Nie biorą udziału w przygotowaniach, co najwyżej wspierając przedszkole w wybranych działaniach i czynnościach w domu. Symbolika każdego z rytuałów jest dla nich w pewnym sensie równocześnie elementem wystroju. Oczywiście, w przypadku rytuałów religijnych sfera duchowa jest wyraźnie oddzielana od samego wystroju, ale właściwie jest to jedyny przypadek, kiedy symbole związane z danym rytuałem oddzielane były od wystroju jako takiego. Flagi, godła, serpentyny i inne dekoracje w pozostałych przypadkach były jednocześnie wystrojem i symbolami identyfikującymi dany rytuał. Choinki, szopki, palmy, stroiki, koszyczki z kolei były identyfikowane w kategoriach wystroju i symbolu, przy jednoczesnym wskazywaniu na bardziej religijne i duchowe symbole.

Na czwartym miejscu znajduje się „zmiana rytmu dnia”. Często w wypowiedziach rodziców (ale nauczycieli także) pojawiał się wątek „rytmu dnia”, który zabezpieczał poczucie bezpieczeństwa tak małych dzieci. W opisach rytuałów wskazywano, że podejmowano wysiłki,

Rytuały przedszkolne, dzięki tak znaczącemu ładunkowi emocjonalnemu, stają się swoistym „pasem transmisyjnym” ważnych społecznie wartości, w których odtwarzanie i wzmacnianie włączani są, dzięki swoim dzieciom, także dorośli członkowie zbiorowości. W wypowiedziach pojawiały się stwierdzenia, że na pewne kwestie w życiu codziennym nie zwraca się większej uwagi, i dopiero fakt, że w przedszkolu dana uroczystość ma miejsce, zwiększa świadomość doniosłości samych rodziców. U części rodziców, nawet przy deklarowanym zaangażowaniu w działania nastawione na zbiorowość, rytuały przedszkolne stanowią doskonały mechanizm wdrażania dzieci w zbiorowe przeżywanie ważnych dla wspólnoty wartości. W przeciwnym razie – jak pokazuje chociażby przykład „derytualizacji” Karnawału, zmiany kulturowe i społeczne mogłyby doprowadzić do zaniku ważnych dla zbiorowego życia rytuałów. Przedszkole jest tu postrzegane jako instytucja standaryzująca przebieg i znaczenie danego rytuału, korygująca ewentualne jego celebrowanie w wąskim gronie rodzinno-sąsiedzkim.

Wywiady prowadzone z nauczycielkami przedszkolnymi i reprezentacją dyrekcji objętych badaniem przedszkoli miały z kolei za zadanie dostarczyć informacji na temat perspektywy instytucjonalnej. Także i w tym przypadku, pomimo znacznie większego doświadczenia zawodowego i kapitału kulturowego badanych, zestawienie ze sobą wypowiedzi pochodzących od różnych nauczycielek (z różnym stażem pracy), z różnych przedszkoli i na temat różnych wydarzeń i uroczystości miałyby się z celem. Jednak nałożenie na uzyskane dane standaryzowanej listy wątków i kontekstów, czyli abstrakcyjnych i uniwersalnych uogólnień i podsumowań, których używano także w analizie wypowiedzi dzieci i ich rodziców, umożliwia porównanie tych perspektyw.

Hierarchia znaczeń przypisywanych rytuałom zilustrowana została na powyższym wykresie. Ponownie na pierwszym planie znalazły się „emocje” – co ważne, zarówno emocje dzieci, jak i rodziców czy wreszcie samych badanych nauczycielek. Pojawia się tu radość i

wzruszenie (obserwowane u uczestników rytuału, ale także u samych siebie), czasami stres związany ze staraniami, aby wszystko przebiegło w myśl zaplanowanego scenariusza. Jednak i stres dzieci był w wypowiedziach eksponowany, stanowiąc poniekąd dowód na ich zaangażowanie w przeżywanie danego rytuału.

Na drugim miejscu plasują się „symbole”, dokładnie te same, o których mówiły także dzieci czy rodzice. W żadnym zakresie w wypowiedziach badanych nauczycielek nie pojawiają się symbole niezauważone, pominięte, czy źle zinterpretowane przez pozostałych uczestników rytuałów. Z jednej strony wspomniano o tym, że w przygotowanie wielu symboli zaangażowane były same dzieci. Wykorzystywano to także jako okazję do tłumaczenia głębszych znaczeń danego wydarzenia czy uroczystości. Symbole są także ważne dla przybywających obserwatorów – rodziców. Mają wprowadzić tę kategorię uczestników w odpowiedni kontekst, ale także nadać znaczenie działaniom samych dzieci.

Wreszcie, same dzieci – najważniejsi uczestnicy rytuału – muszą być odpowiednio ubrane. Strój bardziej odświętny, formalny (albo balowy kostium) wprowadzają dzieci w rolę, jakie powinny odegrać podczas rytuału. Są zresztą nieodłącznym atrybutem samego rytuału. Wspomniano czy to o białych koszulach i krawatach (muskach), czy białych bluzeczkach i odpowiednich spódniczkach, ale także o elementach strojów ludowych czy np. biretach i pele-rynkach.

Z symbolami wiąże się także „wystrój” – dla przedstawicielek instytucji fakt, że wydarzenie czy uroczystość muszą być uświetnione odpowiednim przeorganizowaniem przestrzeni jest oczywistością. Wielokrotnie wspominają o przygotowaniach polegających na przystrajaniu sali, aranżowaniu przestrzeni, w której rytuał będzie się odbywał. To ewidentnie aktywność nastawiona na swoiste wyjście poza strefę profanum, wykroczenie poza przedszkolną codzienność.

Sporo wysiłku wkładane jest także w budowanie i podtrzymywanie „zaangażowania”. Dany rytuał nie może być wydarzeniem banalnym. Musi wiązać się z poświęceniem, pracą, wysiłkiem, skupieniem, czasami stresem. To kluczowe dla podkreślenia wagi danego wydarzenia. Nie może być czynnością banalną, nieomal codzienną. To podkreśla „doniosłość” (magię) uroczystości. Co ciekawe – ponownie „śpiew” jest tą zbiorową czynnością, która jest najbardziej eksponowana spośród typowych składowych programów artystycznych przedszkolnych występów.

W wypowiedziach nauczycielek pojawiają się także wątki (rzadziej, ale jako punkty odniesienia) nastawienia na zbiorowość – „tożsamość”, „zbiorowość”, „wspólnota”. To charakterystyczne dla perspektywy instytucjonalnej. Faktycznie, wysiłek włożony w przygotowanie danego rytuału tłumaczony jest chęcią budowania, scalania i wzmacniania zbiorowości (nastawienie prospołeczne) na bazie „historii” i „tradycji”. Z instytucjonalnego punktu widzenia rytuał służy więc odtwarzaniu i upowszechnianiu uzgodnionych w przeszłości wzorców, które na zasadzie umowy społecznej, stanowią spoiwo danej zbiorowości i wyróżniają ją spośród innych zbiorowości. Dzięki temu tworzy się płaszczyzna wspólnoty i poczucia tożsamości.

Na pierwszy rzut oka więc w wypowiedziach badanych nauczycielek dominuje nastawienie na konkretną wspólnotę przedszkolną. Jednak w zakresie interpretowania i rozumienia poszczególnych rytuałów, uruchamiają one znacznie szersze konteksty społeczne. Nie posługują się oczywiście socjologiczną czy psychospołeczną terminologią profesjonalną, ale wypowiedzi te można interpretować jednak jako instytucjonalną dbałość o standaryzowanie rytuałów, które w postępującym procesie personalizacji i indywidualizacji kultury i wiary mogłyby zatracić zarówno swój historyczny i tradycyjny przebieg, jak i właściwy sens.

Podsumowanie

Próba spojrzenia na z pozoru oczywiste wydarzenia i uroczystości przedszkolne z perspektywy koncepcji rytuałów społecznych umożliwi uruchomienie zupełnie nowych wątków interpretacyjnych i opis ważnych procesów społecznych.

Tabela podsumowująca

	DZIECI	RODZICE	NAUCZY- CIELE	KONTEK- STY
PASOWANIE NA PRZEDSZKOLAKA (RYTUAŁ PRZEJŚCIA)	Symbole doniosłość występ stres	występ uroczystość dojrzałość zaangażowa- nie	Doniosłość symbole przygotowania inicjacja	Emocje doniosłość symbole przygotowania
ŚWIĘTO NIEPODLEGŁOŚCI I ŚWIĘTO FLAGI (RYTUAŁ PAŃSTWOWY)	Symbole taniec przygotowa- nia	śpiew emocje stroje zmiana rytmu dnia	Symbole emocje wystrój stroje historia	Symbole emocje śpiew stroje wystrój
ŚWIĘTA BOŻEGO NARODZENIA I ŚWIĘTA WIELKANOCNE (RYTUAŁ RELIGIJNY)	Potrawy symbole tradycja wiara	wystrój emocje stroje śpiew wiara	Wiera śpiew wspólnota potrawy stroje tradycja	Wiera wystrój emocje wspólnota symbole potrawy
BAL KARNAWAŁOWY (RYTUAŁ ŚWIECKI)	Stroje	emocje stroje przygotowa- nia	zmiana rytmu dnia wystrój stroje emocje	Stroje emocje przygotowania zabawa
POŻEGNANIE DZIECI 6-LETNICH (RYTUAŁ NADANIA)	Pamiątki smutek przygotowa- nia symbole	emocje pamiątki wzruszenie symbole	Emocje przygotowania wzruszenie zbiorowość	Emocje symbole wzruszenie pamiątki
DOMINUJĄCE WĄTKI (KONTEKSTY)	stroje, sym- bole przygotowa- nia emocje potrawy śpiew	emocje stroje wystrój, sym- bole zmiana rytmu dnia występ, śpiew	Emocje symbole stroje wystrój zaangażowanie tożsamość, zbiorowość	

Źródło: Opracowanie własne autorki

Waga analizowanych rytuałów zaznaczona jest na kilku poziomach. W indywidualnym wymiarze dostarczają one swoim uczestnikom niewątpliwie silnych przeżyć i emocji, stając ważne momenty w indywidualnej biografii i legitymując obecność i funkcjonowanie jednostki w konkretnej zbiorowości. Na poziomie międzygeneracyjnym umożliwiają one budowanie i wzmacnianie więzi pomiędzy pokoleniami dzieci i rodziców, aktywizując jednocześnie (czy w jakimś sensie odświeżając) starsze pokolenie w głębszym społecznie funkcjonowaniu

w danej zbiorowości. Na poziomie zbiorowości, wprowadzając kluczowe elementy tradycji i historii, rytuały przedszkolne konstruują solidną podstawę do konstruowania, odświeżania i wzmacniania wspólnoty. Są zatem niezbędnym elementem w dokonującej się socjalizacji oraz ważnym mechanizmem konstruowania i odtwarzania społeczeństwa zarówno w mikroskali jak i wzmacniania więzi z makrostrukturami.

Dopiero przyłożenie kalki rytuału do – zdawałoby się oczywistych – aktywności i działań przedszkola daje wgląd w „dzianie się” społeczeństwa w odświętności sfery sacrum, przypisanej właśnie rytuałom.

Podsumowując, podkreślić należy, że rytuały przedszkolne są niezbędnym elementem w dokonującej się socjalizacji oraz ważnym mechanizmem konstruowania i odtwarzania społeczeństwa zarówno w mikroskali jak i wzmacniania więzi z makrostrukturami.

Streszczenie:

Rodzina jest instytucją spotykaną we wszystkich współczesnych społeczeństwach i jednocześnie najbardziej doniosłą grupą pierwotną, w której dokonuje się socjalizacja. W dzisiejszym świecie dziedzictwo kulturowe jest zbyt bogate, by socjalizację powierzyć tylko rodzinie, stąd inne zorganizowane instytucje, stają się drugą, obok rodziny, agendą wspierającą ten proces. Jedną z nich jest przedszkole, które w sposób celowy przekazuje wartości i kształtuje dziecięcą tożsamość. Momentami szczególnych relacji pomiędzy rodziną, a przedszkolem są uroczystości przedszkolne. W społeczności przedszkolnej uroczystości te, rozumiane są jako zawieszenie normalnego, ustalonego porządku codzienności i wkroczenie w czas odświętny, nasycony symbolami oraz emocjami.

Zwarte w artykule treści koncentrują się wokół wybranych świąt i uroczystości przedszkolnych analizowanych jako rytuały. Prezentowane wyniki są efektem 47 wywiadów, przeprowadzonych z dziećmi, rodzicami i nauczycielkami, w pięciu wybranych przedszkolach miasta Rzeszowa.

Podsumowaniem jest wniosek, że rytuały przedszkolne są niezbędnym elementem w dokonującej się socjalizacji oraz ważnym mechanizmem konstruowania i odtwarzania społeczeństwa zarówno w mikroskali jak i wzmacniania więzi z makrostrukturami.

Słowa kluczowe: socjalizacja, przedszkole, rytuał, rodzice, dziecko, nauczyciel, uroczystość, symbole, emocje.

Summary:

Institutional support of the family in early socialization. Selected preschool ceremonies in the perspective of social rituals

The family is an institution found in all contemporary societies, and at the same time the most important primary group where the initial socialization. In today's world, cultural heritage is too rich to entrust socialization only to the family, hence other organized institutions are becoming the second, next to the family, agenda supporting this process. One of them is kindergarten, which purposefully transmits values and shapes children's identity. Kindergarten celebrations are moments of special relationship between the family and kindergarten. In the pre-school community, these celebrations are understood as suspending the normal, established order of everyday life and entering a festive time, saturated with symbols and emotions. The content of the paper focuses on selected pre-school holidays and celebrations analyzed as rituals. The presented outcomes are the result of 47 interviews conducted with children, parents and teachers, in five selected kindergartens in the city of Rzeszow. The conclusion is that pre-school rituals are an indispensable element in the ongoing socialization and an important mechanism to construct and recreate society both on a microscale and strengthening ties with macrostructures.

Keywords: socialization, kindergarten, ritual, parents, child, teacher, celebration, symbols, emotions.

Bibliografia:

Źródła:

1. Analiza uroczystości i wydarzeń przedszkolnych o charakterze rytualnym
2. 47 wywiadów pogłębionych

Opracowania:

1. Berger P.L., Luckmann T., *Spoleczne tworzenie rzeczywistości. Traktat z socjologii wiedzy*, Wyd. Naukowe PWN SA, Warszawa 2018.
2. E. Goffman, *Klucze i stosowanie kluczy* [w:] *Współczesne teorie socjologiczne*, wybór i opracowanie, A. Jasinska-Kania, L. M. Nijakowski, J. Szacki, M. Ziółkowski, Wyd. Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2006, s. 352.
3. Kłoskowska A., *Kultura*, [w:] P. Sztompka, M. Kucia, *Socjologia lektury* (red.), Wyd. Znak, Kraków 2005, s. 293.
4. Mikiewicz P., *Socjologia edukacji. Teorie, koncepcje, pojęcia*, Wyd. Naukowe PWN SA, Warszawa 2016.
5. Podgórski R. A., *Socjologia wczoraj, dziś, jutro*, Wyd. Fosze, Rzeszów 2006.
6. Rothenbuhler Eric W., *Komunikacja rytualna. Od rozmowy codziennej do ceremonii medialnej*, Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2003.
7. Sroczyńska M. A., *Rytuały w młodzieżowym świecie. Studium socjologiczne*, Wyd. FALL, Kraków 2013.
8. Szacka B., *Wprowadzenie do socjologii*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2003.
9. Sztompka P., *Socjologia. Analiza społeczeństwa*: Wyd. Znak, Poznań 2003.
10. Turner J. H., *Socjologia, Koncepcje i ich zastosowanie*, Wyd. Zysk i S-ka, Poznań 1994.
11. Waloszek D., *Pedagogika przedszkolna. Metamorfoza statusu i przedmiotu badań*, Wyd. Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2006.
12. Waloszek D., *Spór o wartości edukacji przedszkolnej*, [w:] *Bliżej przedszkola. Wychowanie i edukacja*, Nr 5 (56) maj 2006, s. 2.
13. Zaręba S.H., Choczyński M., *Od klasycznej do współczesnej myśli socjologicznej*, Wyd. Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2014.

Netografia:

1. *Katechizm Kościoła Katolickiego*, nr 2207, [w:] <http://www.katechizm.opoka.org.pl/rkkkIII-2-2.htm> (dostęp: 26.09.2022).
2. *Podstawa programowa wychowania przedszkolnego dla przedszkoli, oddziałów przedszkolnych w szkołach podstawowych oraz innych form wychowania przedszkolnego*, Załącznik do rozporządzenia MEN z dnia 14 lutego 2017 r., poz. 356, [w:] <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20170000356/O/D20170356.pdf> (dostęp: 29.09.2022).